

מבוא לשיטת העריכה הספרותית של המשנה

ד"ר אברהם וולפיש

מחקר זה יוצא לבחון את דרכי העריכה של המשנה, ובמיוחד את תפקידן של תופעות ספרותיות – כגון חזרות לשוניות, משחקי לשון, תקבולת ושרשור – בעריכת המשנה.

רקע עיוני

בפרשנות הקלסית למשנה יש התייחסות ספוראדית לשאלות הקשורות לסדר ומבנה במשנה. מפרשי המשנה הראשונים והאחרונים העלו כמה תובנות חשובות להבנת דרכי העריכה במשנה, כגון תופעת ה'גררה' (או: ה'גלגול'), אך הם התייחסו רק לחלק קטן מהמקומות שעריכת המשנה זוקקת עיון וליבון. חקר המשנה האקדמי שהתחדש במאה התשע-עשרה עשרה התייחס לסוגיות העריכה במשנה באופן יותר עקבי ויותר שיטתי, וגדולי החוקרים כגון חנוך אלבק וי"נ אפשטיין בארו קשיי עריכה רבים באמצעות כלי הביקורת הגבוהה. ממשיכי דרכם של אלבק ואפשטיין, כגון אברהם גולדברג, שמא פרידמן, דוד הנשקה ויהודית האופטמן, שכללו את כלי הניתוח האינטרֶטקסטואליים והאינטֶרטקסטואליים המסייעים בידי החוקר לשחזר את ההשתלשלות הדיאכרונית שהולידה את טקסט המשנה הנוכחי. במחקרים קודמים שלי הראיתי שהמשנה משתמשת במספר רב של אסוציאציות לשוניות ותבניות ספרותיות על מנת לחבר בין החומרים המרכיבים אותה. הממצא הזה דומה להתפתחות שהתחוללה בתחום חקר המקרא, שבו הראו בעלי השיטה הספרותית כיצד ניתוח לשוני-ספרותי עשוי לחשוף את הלכידות בין פרקים וקטעים הנראים על-פניהם בלתי-אחידים. בהמשך למחקרים הקודמים שלי, המחקר המוצע כאן מבקש להציג באופן מסודר ושיטתי את כלי העבודה הספרותיים המשמשים את עורך המשנה ואת השלכותיהם באשר להבנת שיטת עריכת המשנה ומשמעותה.

מבנה המחקר:

המחקר המתוכנן כולל שבעה פרקים:

- א. מבוא: תולדותיה ומאפייניה של עריכת המשנה – גישות, תופעות ושאלות
- ב. טביעות אצבעותיו של העורך
- ג. חתימה מעין פתיחה במשנה

- ד. משחקי לשון ומילים מנחות במשנה
- ה. התקבולת והתקבולת הכיאסטית במשנה
- ו. מבנה הפרק – קישורים ענייניים ולשוניים בין קבצים
- ז. יחידות מעבר וגיבור

שבעת הפרקים הללו מהווים חלק ראשון מהמחקר השלם, אשר יכלול גם פרקים נוספים:

- ח. מבנה של מסכת
- ט. הקבלות לשוניות בין ראשי וסופי פרקים
- י. הפרשנות הפנים-משנאית
- יא. יחידות סיום במשנה
- יב. סדרם של סדרי המשנה
- יג. המשנה במבט אינטרטקסטואלי
- יד. הזיכרון והמשמעות בעריכת המשנה
- טו. יסודות רעיוניים ורוחניים במשנה

שיטת המחקר והיקפו

המחקר מתבסס בעיקר על מתודולוגיה ספרותית המוכרת במדעי היהדות בעיקר מהשיטה הספרותית בחקר המקרא ובחקר האגדה. כל טקסט שנחקר נבחן גם באמצעות כלי המחקר הפילולוגיים המקובלים בתחום חקר הספרות התלמודית, כולל כליהן של הביקורת הנמוכה ושל הביקורת הגבוהה. המחקר יתבסס על דוגמאות מכל ששת סדרי המשנה הנבחרות לפי ראשי הפרקים המתוארים לעיל.

תרומת המחקר

מחקר זה עשוי לתרום לעולם המחקר ולעולם הלימוד כאחד בכמה מישורים: זיהוי התופעות הלשוניות, העריכתיות והספרותיות חשוב כשלעצמו, והוא מציב אתגר גם בפני חוקרים אחרים באשר להסבר תכליתן ומשמעותן של התופעות שיוצגו במחקר. הניתוח והביאור לתופעות שיוצגו במחקר זה סוללים את הדרך לביאור עריכת המשנה במישור הסינכרוני, בתור מפעל מחושב, מתוכנן ותכליתי, ולא להסתפק בהסברים

דיאכרוניים התולים את 'חריגות' העריכה באילוצים, בתאונות טקסטואליות או ביד המקרה.

הבנת המשנה כחיבור ספרותי מזמינה את הלומד להגות במשמעויות הטמונות במפגשים הרעיוניים-הרוחניים המעניינים והמפתיעים הנרמזים בעריכת המשנה. תהליך החשיבה הזה והתובנות העשויות להיוולד ממנו מוסיפים ללימוד המשנה אתגר ומשמעות כאחד. מיומנויות הקריאה והחשיבה הכרוכות בצורת הלימוד המוצעת כאן, יחד עם הסוגיות המחשבתיות והקיומיות העולות ממנו, עשויות להניב פרות חשובים בשדה החינוכי והדידקטי.

ספרות עיקרית בנושא

ח' אלבק, מבוא למשנה, ירושלים – תל-אביב תשי"ט
ח' אלבק, ששה סדרי משנה מפורשים בידי חנוך אלבק, ירושלים – תל-אביב תשי"ט
י"נ אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, ירושלים תש"ח
י"נ אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, ירושלים תשי"ז
א' גולדברג, 'דרכו של ר' יהודה הנשיא בסידור המשנה', תרביץ כח, תשיט, 260-269
א' גולדברג, 'סדר הלכות במשנה ובתוספתא', דברי קונגרס העולמי החמישי למדעי היהדות, ג, תשל"ב ירושלים, 81 ואילך

A. Goldberg, 'The Mishnah – A Study Book of Halakhah', in: S. Safrai (ed.), *The Literature of the Sages*, Part 1, Assen/Maastricht – Philadelphia 1987, pp. 211-262
A. Goldberg, 'The Tosefta - Companion to the Mishna', in: S. Safrai (ed.), *The Literature of the Sages*, Part 1, Assen/Maastricht – Philadelphia 1987, pp. 283-302

אברהם וולפיש:

1. 'שיטות ספרותיות בדרכי עריכת המשנה ומשמעויותיהן', נטועים א' (תשנ"ד), 60-33
2. 'משחקי לשון במשנה', נטועים ב' (תשנ"ה), 95-75
3. 'התקבולת במשנה', נטועים ג' (תשנ"ו), 86-59
4. 'התפילה ה'שוגרת' (ברכות ד, ד; ה, ה) - על גבול ההשאה והאקסטאזה', תרביץ סה, ב (תשנ"ו), 314-301
5. 'מגמות רעיוניות במסכת תמיד ובמסכת מידות', מחקרי יהודה ושומרון ז', (תשנ"ח), 92-79
6. 'חטאת העדה ואחריות היחיד - עיון בדרכי העריכה של הוריות פרק א', נטועים ו (ניסן תש"ס), 36-9
7. 'הטוב והרע ומה שביניהם: פרק בהוראת משנה', בתוך: ד' גוטנמכר (עורך), לפנים – אסופת מאמרים בענייני חינוך והוראה במלאת חמש-עשרה שנה לייסודת מקור חיים, ירושלים תש"ס, 128-117

8. 'המשנה באספלקריה אינטרטקסטואלית - עיון בשלוש משניות לאור סוגיות אגדיות בספרות התנאים והאמוראים', בתוך: א' בזק (עורך), על דרך האבות - שלושים שנה למכללת יעקב הרצוג: קובץ מאמרים בנושאי תורה וחינוך, הוצאת תבונות, אלון שבות תשס"א, 267-233

9. 'הגיאוגרפיה בקידוש החודש ובתקיעת השופר ומשמעותה - עיון במשנה מסכת ראש השנה ומקבילותיה', מחקרי יהודה ושומרון יא (תשס"ב), 265-253

10. 'טקסט וקונטקסט במשנה: עריכה ומשמעות בבית היוצר של המשנה', דברי הקונגרס העולמי השלושה עשר למדעי היהדות (תשס"ג):

http://www.lekhet.com/Site_ViewDocument.asp?id=1199&idPage=26255

11. 'הוראת המשנה בתור טקסט ספרותי', בתוך: מ' הירשמן וא' שקדי (עורכים), עיונים בחינוך היהודי, ח, תשס"ג, לז-נז

12. "The Poetics of Mishnah", in: J. Neusner and A. Avery-Peck (eds.), *The Mishnah in Contemporary Study*, Volume Two, Leiden-Boston 2006, pp. 153-189

13. "Approaching the Text and Approaching God: The Redaction of the Mishnah and Tosefta Berakhot", *Jewish Studies* 43, 2005-2006, pp. 21*-79*

14. 'איחוד ההלכה והאגדה: עיון בדרכי עריכתה של התוספתא', היגיון ליונה, ירושלים תשס"ז, 331-309

15. "העריכה היוצרת וכוח היצר: עיון בעריכת מסכת קידושין במשנה, בתוספתא ובבבלי", *JSIJ* 7 (2008), <http://www.biu.ac.il/JS/JSIJ/7-2008/Walfish.pdf>

[49]-[1], 2008/Walfish.pdf

16. 'חקר עריכתו של פרק א במשנת קידושין – מאין ולאן?', נטועים טו, תשס"ה, 77-43

17. "The Nature and Purpose of Mishnaic Narrative: Recent Seminal Contributions", *AJS Review* 32, 2008, pp. 263-289

18. 'יום הדין בתורת התנאים', בתוך: א' בזק (עורך), בראש השנה יכתבון, אלון שבות תשס"ג, 86-61

נ' זהר, "אמר רבי עקיבא" : עיון לדוגמה במשמעות שילובו של קובץ "זר" בעריכת המשנה,
תרביץ ע, תשס"א, 366-353

נ' זהר, 'עבודה זרה וביטולה', סידרא יז, תשס"א-תשס"ב, 77-63

נ' זהר, בסוד היצירה של ספרות חז"ל – העריכה כמפתח למשמעות, ירושלים תשס"ז

D. Zlotnik, *The Iron Pillar – Mishnah: Redaction, Form and Intent*, Jerusalem 1988

מ' כהנא, 'עיונים בעיצובה של המחלוקת במשנה ובמגמותיה', תרביץ עג, תשס"ד, 81-51

מ' כהנא, 'תפוחי זהב במשכיות כסף: המשנה וסדר סדריה', תרביץ עו, תשס"ז, 40-29

ש' פרידמן, תוספתא עתיקתא, רמת-גן תשס"ג